

УДК 339.564.009.12

УДОСКОНАЛЕННЯ ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТУ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН

І. В. Тараненко, к. е. н., доцент, Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, ivtar@ukr.net

На основі концепції «керованого експортом економічного зростання» показано, що позитивний вплив експорту на динаміку і обсяги ВВП країн здійснюється переважно непрямым чином, через підвищення продуктивності економіки. Досліджено структуру експорту країн Організації Чорноморського економічного співробітництва і надано рекомендації щодо підвищення продуктивності експортного кошику. Обґрунтовано позитивний вплив експорту технологічно складної продукції на конкурентоспроможність.

Ключові слова: економічне зростання, експорт, експортний кошик, продуктивність праці, конкурентоспроможність, інновації.

Постановка проблеми. В умовах кардинальної зміни науково-технічного і технологічного базису суспільства, яка супроводжується посиленням нестабільності гло-

балізованої економіки, пріоритетного значення набувають інтеграційно-інноваційні фактори економічного розвитку і конкурентоспроможності країн. Обсяги і товарну

структуру експорту традиційно відносять до важливих чинників досягнення і збереження стійких темпів економічного зростання. Найбільш ефективним рушієм економічного розвитку виступає експорт продукції обробної промисловості з високою доданою вартістю, в першу чергу – високотехнологічної продукції. Тому вдосконалення структури експорту країн у бік скорочення частки сировини і товарів низького ступеня переробки та підвищення питомої ваги продукції з високою доданою вартістю є інструментом підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтуванню гіпотези про «кероване експортом економічне зростання» (англ. *export-led growth hypothesis*), яка стосується переважно країн, які розвиваються, присвячено велику кількість досліджень. Серед них – праці Б. Балашша [1], П. Хеллера і Р. Портера [2], К. Дрегера і Д. Герцера [3], М. Бахмані-Оскуї і К. Економіду [4], П. Сантос, А. Рибейро і В. Карвало [5] та ін. Отримані результати здебільшого підтвердили існування позитивного зв'язку між обсягами експорту та темпами приросту ВВП, обумовленого подоланням обмеженості внутрішнього попиту, стимулюючим впливом конкуренції та підвищенням продуктивності виробництва. Зміна частки експорту у ВВП країн, які розвиваються, з 10% на початку 1970-х рр. до 35% у першій декаді XXI століття свідчить про те, що експорт відіграє значну роль в економічному зростанні. Водночас виявлено особливості, обумовлені методами дослідження, рівнем соціально-економічного розвитку країн, товарною і географічною структурою експорту, часовими параметрами вибірки тощо.

Б. Балашша [1], П. Хеллер і Р. Портер [2] за допомогою міжкраїнового (англ. *cross-country*) регресійного аналізу виявили взаємну залежність між темпами приросту експорту і темпами приросту ВВП, зокрема в країнах, які розвиваються, що дозволяє стверджувати як про вплив експорту на економічне зростання, так і навпаки, про вплив динаміки ВВП на динаміку експорту. Дослідження зміни обсягів експорту та рівнів ВВП окремих країн у часі, виконані М. Бахмані-Оскуї і К. Економіду з використанням економетричних методів довели, що незва-

жаючи на випадковий характер зміни темпів приросту експорту та ВВП слабо розвинутих країн, між ними існує довгострокова залежність [4]. К. Дрегер і Д. Герцер за результатами дослідження 45 країн, які розвиваються, встановили, по-перше, наявність позитивного впливу експорту на ВВП у короткостроковому періоді, по-друге, негативний вплив експорту на ВВП у довгостроковому періоді в середньому для досліджуваної вибірки, при наявності значних відмінностей у характері впливу для окремих країн, що можна пояснити специфічними для цих країн факторами (частка сировинних товарів у експорті, особливості регулювання бізнесу, здатність країни-експортера до сприйняття знань та інновацій тощо) [3, с. 5].

На думку вчених, експорт впливає на економічне зростання переважно непрямим чином, через підвищення продуктивності виробництва, і тому зростання ВВП не пов'язане безпосередньо зі збільшенням обсягів експорту [3, с. 7]. Такий вплив здійснюється завдяки припливу зарубіжних технологій і ноу-хау, надходженню інвестицій до секторів економіки з вищою ефективністю, в яких країна має порівняльні переваги, використанню ефекту масштабу, а також позитивному впливу на інші, не пов'язані з виробництвом експортних товарів, сектори економіки через дифузію знань і технологій. Втім, позитивний ефект не отримують країни, орієнтовані переважно на експорт сировинних товарів, який у більшій мірі залежить від коливань світової кон'юнктури, та може вплинути негативно на макроекономічні показники, ефективність внутрішніх інвестицій та продуктивність національної економіки [3, с. 8]. П. Сантос, А. Рибейро і В. Карвало наголошують на визначальній ролі технологічної складової експорту країн у забезпеченні вищої продуктивності виробництва [5, с. 4].

Формулювання мети статті. Метою даної роботи є обґрунтування шляхів підвищення конкурентоспроможності країн завдяки зростанню продуктивності експортного кошика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обсяг і структура експорту здійснюють різний вплив на показники економіч-

ного розвитку. Доведений науковцями-прибічниками концепції «керованого експортом економічного зростання» позитивний вплив експорту на динаміку і обсяги ВВП здійснюється переважно непрямим чином, через підвищення продуктивності виробництва. Звідси випливає твердження про позитивний вплив експорту на національну конкурентоспроможність, яка визначається фахівцями Всесвітнього економічного форуму та ін. через здатність економічних інститутів та політик країн забезпечувати економічне зростання, а через те – підвищення якості життя населення [6, с. 4], що дозволило автору розвинути концепцію «керованого експортом зростання» і висунути гіпотезу «керованої експортом конкурентоспроможності» (англ. *export-led competitiveness hypothesis*). Відомо, що спеціалізація на одних товарах призводить до більш високих показників економічного зростання в порівнянні з іншими товарами [5, с. 3; 7, с. 9–13]. Таким чином, при розробці та впровадженні стратегій конкурентоспроможності, а також промислової і зовнішньоторговельної політики, необхідно враховувати важливість товарної диверсифікації експорту. При тому зміна складу експортного кошику має відбуватись на користь товарів, чий вплив на економічне зростання та продуктивність є найбільшим.

В геоелектрономічному та геопросторовому аспектах значний потенціал для України має Чорноморське економічне співробітництво [8, с.171]. На думку автора, до стратегічних напрямків посилення глобалізаційно-інтеграційних конкурентних переваг України слід віднести поглиблення економічної взаємодії з країнами Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), до складу якої входять Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Грузія, Греція, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна.

Створення ОЧЕС було формалізоване шляхом підписання у 1992 р. Стамбульської Декларації, з метою сприяння інтеграції регіону у світову економіку на ринкових засадах. Узагальнення результатів двадцятирічної інтеграційної взаємодії країн ОЧЕС створює підґрунтя для розробки комплексних стратегічних рішень щодо підвищення

конкурентоспроможності відповідно до сучасних умов розвитку.

Товарна структура взаємної торгівлі країн ОЧЕС, як показано в табл. 1, є слабо диверсифікованою.

В структурі експорту переважають мінеральне паливо (нафта) та продукти нафтопереробки, а також продукція чорної металургії. Ці товарні групи складають близько 40% взаємного експорту. Меншою є частка продукції машинобудування (5,79%), електричного та електронного обладнання (4,26%), транспортних засобів (6,31%). Протягом 2005–2011 рр. зросла частка мінерального палива з 27,14% до 28,43%, електричного та електронного обладнання з 2,39% до 4,26%, незначно скоротився експорт продукції металургії.

Незбалансованість структури зовнішньої торгівлі країн ОЧЕС, зокрема переважання в експорті сировини і товарів з низькою часткою доданої вартості, потребує обґрунтування напрямків товарної диверсифікації експорту для сприяння економічному зростанню та конкурентоспроможності.

Для аналізу структури експорту країн ОЧЕС використано підхід, заснований на побудові індексу прибутковості експортного кошику, представлений у працях Р. Хаусмана, Я. Хванга і Д. Родріка [7], Ф. МакКанна [10]. Науковці пропонують віднести до найбільш прибуткових ті товари, основними експортерами яких є розвинені країни з найвищим показником ВВП на душу населення. Чим більше таких товарів експортує країна, тим більш прибутковим (продуктивним) є її експортний кошик. Такий підхід добре зарекомендував себе при дослідженні зовнішньої торгівлі країн СНД [11].

Для обґрунтування напрямків диверсифікації структури експорту країн ОЧЕС на основі розрахунку продуктивності експортних кошиків та порівняння з показниками різних країн світу автором проведено аналіз експортних груп товарів на основі бази даних COMTRADE з міжнародної торгівлі товарами за період 2001–2011 рр. для 176 країн. Усього проаналізовано 99 товарних груп на рівні двох знаків класифікації SITC (Standard International Trade Classification).

Згідно з методикою, викладеною в ро-

ботах [7; 10; 11; 12], для кожного товару k на рівні двох знаків SITC визначений показник $PRODY_k$, що відображає його продуктивність (прибутковість), і розрахований як середньозважений ВВП на душу населення

країн, що експортують даний товар. В якості вагових коефіцієнтів використано індекси виявлених порівняльних переваг (*revealed comparative advantages* – *RCA*) по даним товарам для кожної країни.

Таблиця 1

Товарна структура взаємного експорту країн ОЧЕС

Товарні групи	2005 р.		2011 р.	
	тис. дол. США	Частка в загальному експорті, %	тис. дол. США	Частка в загальному експорті, %
Всі товарні групи в тому числі:	66569786	100	129901594	100
Мінеральне паливо, масла, продукти перегонки, і т.д.	18067640	27,14	36936696	28,43
Залізо і сталь	8457906	12,71	14424839	11,10
Машини, ядерні реактори, котли, і т.д.	3557371	5,34	7525162	5,79
Електричне та електронне обладнання	1587973	2,39	5538277	4,26
Засоби наземного транспорту, крім залізничного, трамвайного	2298047	3,45	4651164	3,58
Пластмаси та вироби з них	1865891	2,80	3920239	3,02
Вироби з чорних металів	1763176	2,65	3550950	2,73
Залізничні, трамвайні локомотиви, рухомий склад, обладнання	804167	1,21	3551874	2,73
Зернові	319542	0,48	2268481	1,75
Мідь і вироби з неї	682735	1,03	2621632	2,02
Алюміній і вироби з нього	1006869	1,51	2553055	1,97
Їстівні фрукти, горіхи, цитрусові, дині	692403	1,04	1892716	1,46
Неорганічні хімічні речовини, з'єднання благородних металів, ізотопи	884362	1,33	2496951	1,92
Деревина та вироби з деревини, деревне вугілля	749839	1,13	1590534	1,22
Папір та картон, вироби з паперової маси, паперу та картону	1039235	1,56	2079039	1,60
Добрива	634403	0,95	1844188	1,42
Тварини, рослинні жири та олії, продукти розщеплення	461019	0,69	1513936	1,17
Органічні хімічні сполуки	793005	1,19	1454732	1,12
Каучук і гумові вироби	586822	0,88	1390420	1,07
Фармацевтичні товари	255304	0,38	1239631	0,95
Сіль, сірка, камінь, гіпс, вапна, цемент	466362	0,70	1028922	0,79
Інші	19595715	29,44	25828156	19,88

Джерело: [9]

Сукупний експорт X_j країни j , яка експортує товари l , складає:

$$X_j = \sum_l x_{jl} \quad (1)$$

де X_j – загальний обсяг експорту країни j , x_{jl} – експорт товарів l країною j .

Дохід на душу населення країни j визначений як Y_j . Тоді величина $PRODY_k$ дорівнює

$$PRODY_k = \sum_j \frac{(x_{jk} / X_j)}{\sum_j (x_{jk} / X_j)} Y_j \quad (2)$$

де Y_j – ВВП на душу населення країни j , k – товар, який експортується.

У чисельнику вагового коефіцієнта формули (2) подано частку експорту товару k у сукупному експорті країни j . У знаменнику знаходиться сума часток товару k у сукупному експорті для усіх країн, які екпортують даний товар. Таким чином, показник продуктивності товару k , визначений як $PRODY_k$, є середньозваженим ВВП на душу населення країн, які екпортують товар k .

Використання у якості вагового коефіцієнту індексу виявлених порівняльних переваг RCA дозволяє позбавитись урахування розміру країни при розрахунку $PRODY$ і врахувати те, що більш багаті країни здебільшого екпортують складнішу в технологічному відношенні продукцію.

Рівень прибутковості експортної корзини $EXPY_i$ для країни i , яка експортує товари l , розрахований за формулою:

$$EXPY_i = \sum_l \left(\frac{x_{il}}{X_i} \right) PRODY_l \quad (3)$$

де показник $PRODY_l$ представлений індексами прибутковості товарів, що екпортуються країнами.

Показник $EXPY$ визначає якість або складність експортного кошика країни та дозволяє оцінити, яка з країн має більший потенціал для економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності, та отримання більшої частки світового ВВП за рахунок експорту продуктивних товарів, виготовлених на основі інноваційних технологій з використанням передових організаційних і маркетингових рішень.

Результати проведеного автором розрахунку підтвердили положення про те, що вищі значення $PRODY$ мають товари обробної промисловості з більшою доданою вартістю, і відповідно більшим внеском у ВВП. До числа найбільш прибуткових увійшли продукти високого ступеня переробки, виробництво яких здійснюється на основі сучасних технологій: фармацевтичні товари, продукти органічної хімії, оптична, медична та інша апаратура, аерокосмічна продукція, продукти машинобудування, електричне і електронне обладнання продукти харчової промисловості – молочні, м'ясні та ін.

У табл. 2 представлені значення $EXPY$ для країн ОЧЕС, деяких розвинутих країн і країн, що розвиваються, за період 2001–2011 рр.

Як показали розрахунки, у 2008–2011 рр. найбільш високою серед країн ОЧЕС була прибутковість експортного кошику Азербайджану і Російської Федерації, яка визначалась індексом $PRODY$ товарної групи 27–Мінеральне паливо, масла, продукти перегонки. Утім і вони суттєво відстали від усіх розвинутих країн, більшості «нових» членів ЄС, а також Китаю завдяки сировинній спрямованості та низькій диверсифікованості експорту. Україна в 2001 р. випереджала за індексом прибутковості експортного кошику усі країни ОЧЕС, у т. ч. Албанію і Вірменію на 51% і 45%, Молдову на 29%, Румунію і Туреччину на 14,7% і 14,3%, Грецію і Болгарію на 10,3% і 9,3% відповідно, втім к 2011 р. значно погіршила свою конкурентну позицію на світових ринках.

Відносно низька прибутковість експортного кошику країн ОЧЕС обумовлена переважанням палива, сировинних товарів, продуктів металургійної промисловості, при низькій частці продукції машинобудування, електронного обладнання, приладобудування, фармацевтики та інших продуктивних товарів. Така структура експорту обмежує розвиток зовнішньої торгівлі, веде до скорочення її інтенсивності, гальмує економічне зростання.

Для складання переліку перспективних експортних товарів для будь-яких країн слід визначити товари, за якими ці країни мають

конкурентні переваги в торгівлі. Індeksi виявлених порівняльних переваг (*RCA*) розраховано за формулою Б. Балашша (4), згідно якої країна має порівняльну перевагу за

тим або іншим товаром, якщо в її експорті частка цього товару є вищою порівняно з часткою товару в світовому експорті.

Таблиця 2
Показники ЕХРУ для країн ОЧЕС у порівнянні з країнами світу, 2008–2011 рр.

Країна	ЕХРУ, поточні дол. США			
	2001	2008	2011	2011/2001, %
Азербайджан	5364,1	16271,1	16713,0	211,6
Албанія	3124,7	10531,9	11112,4	255,6
Болгарія	5817,2	14132,9	13834,5	137,8
Вірменія	3483,6	8955,0	8262,0	137,2
Греція	5756,2	15578,3	15544,2	170,0
Грузія	5810,2	11160,7	13557,1	133,3
Молдова	4502,2	11119,8	10898,9	142,1
Румунія	5475,7	15564,2	15849,4	189,5
Російська Федерація	6277,9	16062,0	16094,0	156,4
Сербія	–	12983,2	13518,9	–
Туреччина	5740,2	14256,7	14266,1	148,5
Україна	6419,4	12925,0	13838,2	115,6
Франція	9280,7	19559,0	19803,7	113,4
Німеччина	9902,4	20671,3	20496,4	107,0
США	10214,6	19662,0	19526,9	91,2
Чеська Республіка	8900,2	18942,0	19482,3	118,9
Польща	7459,3	17491,6	17530,2	135,0
Словенія	8086,7	18951,7	18609,2	130,1
Китай	8182,7	17801,1	17499,1	113,9

Розраховано за [9; 12]

$$RCA_i = \frac{\sum_k E_{ik}}{\sum_i E_k} \Bigg/ \frac{\sum_i E_{iw}}{\sum_i E_w} \quad (4)$$

де: RCA_{ik} – індекс виявлених порівняльних переваг країни k за товаром i ,
 E_{ik} – експорт товару i країною k ,
 E_k – сукупний експорт країни k ,
 E_{iw} – світовий експорт товару i ,
 E_w – сукупний світовий експорт.
 Якщо $RCA > 1$, можна казати про наявність конкурентної переваги за даним товаром.

Результати розрахунку показали, що країни ОЧЕС мають порівняльні переваги переважно за товарами з низьким індексом *PRODY*, що обумовило низьку прибутковість експорту. Це – продукція сільського господарства, будівельні матеріали, чорні та кольорові метали, паливо, добрива, продук-

ти текстильної промисловості, товари ручного виготовлення. Перелік товарних груп, за якими країни мають найвищий індекс *RCA*, наведений в табл. 3.

Продуктивність експортного кошику може бути підвищена шляхом збільшення частки більш продуктивних товарів, перш за все – тих, за якими країна має конкурентну перевагу на світових або регіональних ринках.

Для Албанії структура експортної кошики може бути покращена за рахунок товарів з вищими *PRODY*, за якими вона має конкурентну перевагу: 05–Продукти тваринного походження, 69–Вироби із кераміки, 76–Алюміній і вироби з нього, 78–Свинець і вироби з нього, 83–Вироби із недорогих металів. Доцільно відновити втрачену внаслідок кризи конкурентну перевагу за групами товарів: 16–М'ясо, риба і морепродукти, харчові продукти; 48–Папір та картон, вироби з паперової маси, паперу та картону; 76–Алюміній і вироби з нього;

94–Меблі, світильники, збірні будівлі.

Таблиця 3

Товарні групи, за якими країни ОЧЕС мають найбільші виявлені порівняльні переваги
(за класифікацією SITC)

Албанія	05–Продукти тваринного походження, 41–Необроблена та вироблена шкіра, 25–Сіль, сірка, глинозем, каміння, цемент, 78–Свинець і вироби з нього, 83–Вироби із недорогоцінних металів, 64–Взуття.
Азербайджан	27 Мінеральне паливо, масла, продукти перегонки.
Вірменія	22–Напої, спирт, укус, 74–Мідь і вироби з неї, 81–Інші недорогоцінні метали, металокераміка та вироби з них.
Болгарія	12–Олійні, плоди, зерно, насіння, фрукти, 24–Тютюн і тютюнові вироби, по кольоровим металам: 74–Мідь і вироби з неї, 79–Цинк і вироби з нього, 51–Вовна та вироби з неї.
Грузія	08–Їстівні фрукти, горіхи, цитрусові, дині, 22–Напої, спирт, укус, 31–Добрива, 72–Залізо і сталь, 78–Свинець і вироби з нього.
Греція	03–Риба, ракоподібні, молюски, 08–Їстівні фрукти, горіхи, цитрусові, дині, 20–Готові продукти харчування із овочів, фруктів, горіхів, 43–Натуральне хутро та штучне хутро, вироби з них, 76–Алюміній і вироби з нього.
Молдова	12–Олійні, плоди, зерно, насіння, фрукти, 20–Готові продукти харчування із овочів, фруктів, горіхів, 22–Напої, спирт, укус, 24–Тютюн і тютюнові вироби, 62–Одяг, текстильні вироби.
Румунія	10–Зернові, 12–Олійні, плоди, зерно, насіння, фрукти, 24–Тютюн і тютюнові вироби, 31–Добрива, 44–Деревина і вироби з неї, деревне вугілля, 64–Взуття.
Російська Федерація	27–Мінеральне паливо, масла, продукти перегонки 28–Неорганічні хімічні речовини, сплави благородних металів, ізотопи, 31–Добрива, 44–Деревина і вироби з неї, деревне вугілля, 75–Нікель і вироби з нього.
Сербія	08–Їстівні фрукти, горіхи, цитрусові, дині, 10–Зернові, 17–Цукор і цукристі кондитерські вироби, 74–Мідь і вироби з неї, 76–Алюміній і вироби з нього, 78–Свинець і вироби з нього.
Туреччина	08–Їстівні фрукти, горіхи, цитрусові, дині, 11–Зернові, солод, крохмаль, клейковина, 43–Натуральне хутро та штучне хутро, вироби з них, 57–Килими та інші текстильні покриття для підлоги, 58–Спеціальні тканини або оббивні тканини, мереживо, гобелени, 59–Просочені або ламіновані текстильні тканини, 60–63–Предмети одягу, аксесуари, текстильні вироби.
Україна	10–Зернові, 15–Тваринні, рослинні жири та олії, продукти розщеплення, 72–Залізо і сталь, 86–Залізничні локомотиви, трамваї, рухомий склад, обладнання.

Розраховано за: [9].

Вірменія внаслідок світової кризи втратила порівняльні переваги за низкою товарів, і має можливість підняти продуктивність експортної корзини за рахунок відновлення переваг за товарними групами: 70–Скло і вироби з скла; 76–Алюміній і вироби з нього; 78–Свинець і вироби з нього; 91–Годинники та їх частини. Доцільно зберегти і посилити конкурентну перевагу за високо-продуктивною групою 88–Літальні та космічні апарати, та їх частини, яка виникла в 2011 р.

На нашу думку, Болгарія має виключно сприятливі умови для підвищення продуктивності експортної корзини шляхом збільшення експорту високопродуктивних товарів, які належать до товарних груп 04; 35; 37. Вдосконалення експорту можливо також

за рахунок підвищення частки інших товарів, за якими Болгарія має конкурентну перевагу, зокрема 02–М'ясні продукти; 22–Напої, спирт; 23–Корми для тварин; 33–Парфумерні та косметичні товари; 76–Алюміній та вироби з нього. Крім того, досить стійкою є конкурентна позиція за товарною групою 30–Фармацевтичні продукти, індекс *RCA* за якою становить 0,98. Перспективними у контексті підвищення якості експортної корзини виглядають товарні групи 88–Продукція машинобудування, ядерні реактори і котли та 85–Електричне та електронне обладнання з індексами *RCA* 0,59 та 0,65.

Грузії доцільно відновити або посилити свою позицію в експорті продукції харчової промисловості, неорганічної хімії,

парфумерії та косметики і предметів туалету. Скоротилась порівняно з 2008 р. перевага за товарною групою 86–Залізничні локомотиви, трамваї, рухомий склад, обладнання. Утримання і посилення вимагає порівняльна перевага за позицією 88–Літальні та космічні апарати, та їх частини, з індексом *RCA* 1,2. Слід звернути увагу на можливість щодо посилення порівняльних переваг високопродуктивної товарної групи 30–Фармацевтична продукція, індекс *RCA* за якою становить 0,77 і зростає протягом усього досліджуваного періоду. Те ж саме слід віднести до товарної групи 76–Алюміній та вироби з нього.

Греція втратила порівняльні переваги за низкою товарів сільського господарства, харчової, легкої промисловості (одяг, текстильні товари) з низькими значеннями *PRODY*. Можливість та доцільність відновлення втрачених переваг вимагає окремого обґрунтування з урахуванням кризового стану економіки, динаміки зайнятості тощо. Водночас слід звернути увагу на відновлення втрачених позицій за високопродуктивними товарними групами 83–Вироби із недорогоцінних металів; 88–Літаки, космічні апарати, і їх частини; 89–Судна, човни та інші плавучі споруди. Частка високопродуктивних товарів у експортній корзині Греції залишається найвищою серед досліджуваних країн. Продуктивність експортної корзини може бути підвищена за рахунок збільшення питомої ваги в сумарному експорті високопродуктивних товарних груп, за якими зберігаються порівняльні переваги, а саме: 04–Молочна продукція, харчові продукти тваринного походження; 30–Фармацевтичні продукти, а також 39–Пластмаси та вироби з них; 73–Продукти з заліза та сталі; 76–Алюміній та вироби з нього; 78–Свинець та вироби з нього.

Ефективність експортної корзини Молдови може бути підвищена шляхом посилення наявних порівняльних переваг і збільшення частки в експорті високопродуктивних товарних груп 30–Фармацевтична продукція; 43–Натуральні та штучні хутра та вироби з них; 83–Вироби із недорогоцінних металів, а також за рахунок відновлення втраченої внаслідок кризи конкурентної переваги за групою 04–Молочна

продукція, харчові продукти тваринного походження. Доцільно забезпечити конкурентну перевагу за групою 85–Електричне та електронне обладнання, індекс *RCA* за якою становить 0,71, а частка в сукупному експорті дорівнює 8%.

Румунія має найвищу частку високопродуктивних товарів у загальному експорті, втім якість експортної корзини за показником *EXPY* свідчить про неповне використання наявних переваг. Поряд з можливостями щодо збільшення експорту продукції харчової і легкої промисловості, слід більш повно реалізувати порівняльні переваги за товарними групами 85–Електричне та електронне обладнання; 87–Засоби наземного транспорту, крім залізничного, трамвайного; 89–Судна, човни та інші плавучі споруди. Необхідно повернути втрачену після кризи перевагу за товарною групою 86–Залізничні локомотиви, трамваї, рухомий склад, обладнання, та докласти зусиль з утворення переваг за продукцією машинобудування, яка має індекс *RCA* 0,76.

Експортний кошик Російської Федерації вимагає ґрунтовної реструктуризації та диверсифікації у зв'язку з обмеженою кількістю товарів, які мають конкурентні переваги на світових ринках (за виключенням мінерального палива та продуктів переробки). За часткою високопродуктивних товарів Російська Федерація випереджає лише Азербайджан. За результатами аналізу товарної структури експорту не виявлено також потенційних переваг за високоприбутковими товарами з індексом *RCA*, наближеним до 1. Частково це пов'язано з тим, що при розрахунку індексу *RCA* не враховується експорт послуг, за яким Російська Федерація займає більш високу конкурентну позицію, зокрема завдяки послугам пусків космічних апаратів.

Сербія має досить диверсифікований експорт і порівняльні переваги за багатьма товарами. Втім перевага товарів з низькими показниками *PRODY* обумовлює невисоку ефективність експортного кошику. Доцільне збільшення частки в експорті таких груп, як 04–Молочна продукція, харчові продукти тваринного походження; 86–Залізничні локомотиви, трамваї, рухомий склад, обладнання. Необхідно відновити втрачену пере-

вагу за продуктами органічної хімії, забезпечити формування переваг за товарними групами з індексом RCA близьким до 1, зокрема 30–Фармацевтична продукція ($RCA=0,69$); 85–Електричне та електронне обладнання ($RCA=0,70$), розглянути можливість формування конкурентних переваг продукції машинобудування, за якою індекс RCA наразі близький до 0,5.

Виявлені порівняльні переваги Туреччини пов'язані з традиційними виробництвами, хоча частка високопродуктивних товарів у експорті наближається до 17%. Перспективними з точки зору підвищення якості експортного кошику слід вважати продуктивні товари з індексом RCA близьким до 1. Це можуть бути товарні групи: 04–Молочна продукція, харчові продукти тваринного походження ($RCA=0,77$); 84–Продукція машинобудування, ядерні реактори, котли та ін. ($RCA=0,75$); 85–Електричне та електронне обладнання ($RCA=0,57$).

Україна має незадовільну ефективність експортної корзини завдяки високій частці продуктів з низькою доданою вартістю. Найвні конкурентні переваги за низькою продуктів сільського господарства і харчової промисловості, таких як молочна продукція, зернові, рослинні жири, кондитерські вироби, корми для тварин, а також за добривами, продуктами неорганічної хімії, продукцією паперової промисловості, виробами з кераміки та ін. вимагають збереження і посилення. Необхідно відновити втрачені переваги у кольоровій металургії, виробництві білкових продуктів. Однак, для вдосконалення структури експортної корзини, на нашу думку,

відновлення втрачених і посилення наявних переваг є недостатнім. Основну увагу слід приділити створенню нових переваг за високопродуктивними товарними групами 84–Продукція машинобудування, ядерні реактори, котли та ін. ($RCA=0,45$); 85–Електричне та електронне обладнання ($RCA=0,41$); 88–Літаки, космічні апарати, і їх частини ($RCA=0,33$). Слід зазначити зростання індексу RCA за товарною групою 85 протягом досліджуваного періоду. Негативна тенденція до скорочення RCA за товарними групами 84 і 88 протягом 2001–2008 рр. змінилась на позитивну в 2010 р., у наслідок чого склались сприятливі умови для формування порівняльних переваг. Перспективними є товарні групи: 70–Скло і вироби з скла ($RCA=0,60$); 83–Вироби із недорогоцінних металів ($RCA=0,59$); 94–Меблі, світильники, збірні будівлі ($RCA=0,61$).

За допомогою регресійного аналізу виявлено лінійну залежність між продуктивністю праці, вираженої через ВВП на одного зайнятого (залежна змінна Y) та продуктивністю експортної корзини $EXPY$ (незалежна змінна X) десяти країн ОЧЕС за період 2004–2011 рр. Значення ВВП на одного зайнятого наведені за даними The Conference Board [12]. До вибірки не включено Азербайджан і Грецію у зв'язку зі значним впливом специфічних лише для цих країн факторів на змінні, що аналізуються (монопродуктова структура експорту Азербайджану та стійка від'ємна динаміка ВВП на одного зайнятого Греції у 2009–2011 рр.). Показники підсумкової та регресійної статистики надані в табл. 4.

Таблиця 4

Показники підсумкової та регресійної статистики для залежної змінної Y – ВВП на одного зайнятого

Показники статистики			Значення			
Множинний R			0,583			
Множинний R^2			0,340			
Уточнений R^2			0,332			
F(1,9)			40,237			
p			0,000			
Стандартна помилка оцінювання			7540,481			
Вільний член	Бета	Ст. пом. Бета	В	Ст. пом. В	t(21)	p-рівень
			1276,120	3378,437	0,377725	0,706661
$X - EXPY$	0,583359	0,091965	1,933	0,305	6,343263	0,000000

Значення коефіцієнту B вказує на позитивний зв'язок між Y та X . Змінна X є статистично значущою при $p \leq 0,05$. Значення $R=0,583$ вказує на кореляційний зв'язок середньої сили між змінними, а значення коефіцієнту детермінації $R^2=0,583$ свідчить про те, що близько 58% варіації може бути пояснено змінною X .

Висновки. Отриманий результат дозволив віднести структуру експорту до визначальних факторів конкурентоспроможності країн ОЧЕС, та підтвердив положення стосовно провідної ролі інноваційної складової у підвищенні конкурентоспроможності завдяки позитивному впливу на продуктивність експортного кошику. Підвищення частки продукції з високою часткою доданої вартості в експортному кошику забезпечує попит на технологічно складні товари, стимулює діяльність інноваційно активних підприємств, створює якісні робочі місця в передових галузях, збільшує ВВП та продуктивність економіки і тим самим сприяє підвищенню конкурентоспроможності країн.

Література

1. Balassa B. Exports and Economic Growth: Further Evidence / B. Balassa // Journal of Development Economics. – 1978. – №5. – P. 181–189.
2. Heller P. Exports and growth: an empirical re-investigation / P. Heller, R. Porter // Journal of Development Economics. – 1978. – №5. – P. 191–193.
3. Dreger C. A further examination of the led-

growth hypothesis / C. Dreger, D. Herzer // European University Viadrina Frankfurt, Department of Business Administration and Economics Discussion Paper No. 305. – August 2011. – P. 1–27.

4. Bahmani-Oskooee M. (2009) / M. Bahmani-Oskooee, C. Economidou // Export-led growth vs. growth-led exports: LDCs experience. Journal of Development Areas – 2009. – №42. – P. 179–209.

5. Santos P. Export-Led Growth in Europe: Where and What to Export? / P. Santos, A. Ribeiro, V. Carvalho // FEP Working Papers, University of Porto – 2013. – №479. – P. 1–30

6. The Global Competitiveness Report 2011–2012. World Economic Forum. – Geneva : World Economic Forum, 2012. – 544 p.

7. Hausmann R. What You Export Matters / R. Hausmann, J. Hwang, D. Rodrik / NBER Working Paper Series. Working Paper 11905 / NBER, December 2005. – P. 1–24.

8. Макогон Ю. В. Стратегічні інтереси України в ОЧЕС / Ю. В. Макогон // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №4(9). – С. 193–200.

9. International Trade Center, UN COMTRADE. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legacy.intracen.org/marketanalysis/TradeMap.aspx>

10. McCann F. Export Composition and Growth / F. McCann. – Dublin : University College Dublin, 2007. – 40 p.

11. Прогноз основных параметров развития стран СНГ в период до 2012 года. Отчет о научно-исследовательской работе по государственному контракту №0106-03-09 от 25.11.09. Руководитель темы О. А. Осипова. – М. : ООО «Центр развития», 2010. – 225 с.

12. The Conference Board Total Economy Database 2013: [Електронний ресурс] / The Conference Board. – Режим доступу: <http://www.conference-board.org/data/economydatabase/>

На основе концепции «управляемого экспортом экономического роста» показано, что положительное влияние экспорта на динамику и объемы ВВП стран осуществляется преимущественно через повышение производительности экономики. Исследована структура экспорта стран Организации Черноморского экономического сотрудничества, даны рекомендации по повышению производительности экспортной корзины. Обосновано положительное влияние экспорта технологически сложной продукции на конкурентоспособность.

Ключевые слова: экономический рост, экспорт, экспортная корзина, производительность труда, конкурентоспособность, инновации.

Based on the concept of «export-led growth» it is shown that the positive impact of exports on the dynamics and volume of GDP is going on mainly through increased productivity. The structure of exports of the Organization of Black Sea Economic Cooperation is investigated and the recommendations to improve the performance of the export basket are worked out. The positive impact of exports of technologically sophisticated products on competitiveness is proved.

Keywords: economic growth, exports, export basket, productivity, competitiveness, innovation.